

## Tostemmig melodisats

To af de grundlæggende satsmæssige principper for udformningen af melodisats er *parallelføring* og *afsmitning af melodiens akkordfremmede toner*.

Parallelføring er et intervallisk defineret begreb, hvor de bestemmende faktorer er stemmernes indbyrdes interval, som er konstant, samt den eventuelle skala, som stemmerne gennemløber – som det vil ses nedenfor, kan der forekomme situationer, hvor stemmerne ikke tilhører den samme skala.

Afsmitning af melodiens akkordfremmede toner betyder, at den eller de tilsatte stemme(r) tager akkordfremmede toner, når melodien har akkordfremmede toner og akkordtoner, når melodien har akkordtoner. Her gælder selvsagt, at stemmerne forløber i en akkordisk/harmonisk situation.

I en række akkordisk/harmoniske situationer optræder disse to principper som hinandens årsag og virkning. Tilsætning af en parallelstemme til en melodi, der består af akkordtoner og akkordfremmede toner (i det følgende benævnt *gennemgangstoner*) medfører afsmitning af melodiens bevægelse i andenstemmen, der får gennemgangstoner, hvor hovedstemmen har gennemgangstoner. Og omvendt medfører afsmitning af melodiens bevægelse i andenstemmen ofte en parallelføring i de to stemmer – se Fig. 130.

Fig. 130. Parallelføring/afsmitning over C-dur akkord.



I andre akkordisk/harmoniske situationer er der ikke den samme tætte forbindelse mellem de to principper – fx:

- i situationer, hvor forholdet mellem akkordtoner og akkordfremmede toner ikke er entydigt
- i situationer, hvor parallelføringen medfører, at der tilsættes en eller flere akkordfremmede toner til en akkordtone i melodien.
- i situationer, hvor afsmitningen er begrænset, fx hvor der er en *liggetone* i brug.

### 1. Parallelbevægelse

Parallelbevægelse i to eller flere stemmer kan deles op i to grundlæggende forskellige kategorier:

1. *Absolut* (eller *real*) parallelbevægelse – karakteriseret ved konstant intervalstørrelse mellem hvert stemmepar.
2. *Skalamæssig* (eller *modal*) parallelbevægelse – parallelbevægelse, hvor hver stemme gennemløber den *samme* skala. Skalaerne, der gennemløbes, kan dels op i forskellige typer:
  - a. *Diatoniske skalaer* (her kan man evt. tale om *tonal* parallelbevægelse)
  - b. *Skalafragmenter* (primært *hexatone* og *pentatone* skalaer)
  - c. *Symmetriske skalaer* (skalaer, hvor en eller flere af skalaens transpositioner er lig med en af skalaens omvendinger, som fx en *heltoneskala*)<sup>62</sup>.
  - d. Andre skalatyper.

### 1.1 Absolut parallelbevægelse

Begrebet *absolut* parallelbevægelse indebærer, at intervallet mellem stemmerne konstant, fx en lille terts eller en ren kvart. Stemmerne udgør ingen fælles diatonisk skala, men stemmerne udgør hinandens transpositioner.

Fig. 131. Absolut parallelbevægelse i rene kvarter - overstemmen løber gennem F dur skala, understemmen gennem C dur skala.



Absolut parallelbevægelse kan forstås som en intervallisk bestemt kobling af en stemme i forhold til hovedstemmen. Inden for eksempelvis registreringen af kirkeorglet findes "mixturregistre", hvor overkvinten er koblet til en given tone. I analogi med denne registrering kan man tale om *mixturforstærkning* eller *mixturkobling* ved tilsættelse af en overstemme, beliggende en kvint over hovedstemmen - Fig. 132.a. Begrebet mixturforstærkning kan endvidere udvides til at omfatte absolut parallelbevægelse med et hvilket som helst konstant interval mellem de to stemmer - Fig. 132.b+c.

Fig. 132



#### 1.1.1 Overtoneforstærkning

I kraft af overtonerækkens toner, der klinger sammen med enhver tone er mixturforstærkning for så vidt altid til stede i et melodisk forløb.

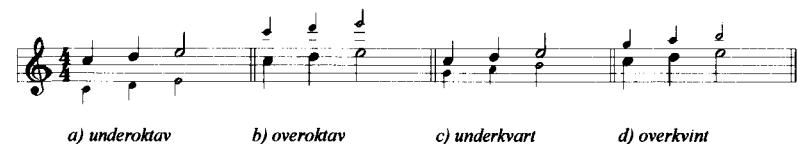
Fig. 133. Overtoneerne til melodien, beliggende i underste stemme – med åbne nodehoveder.



I den fra kirkeorglet kendte mixturforstærkning er det overkvinten – den tredje overtone – der er emanciperet. De mest udbredte former for forstærkning af overtoner er ud over brugen af overkvinten - som i Fig. 132.a og Fig. 134.d. - brugen af underoktav, overoktav, underkvart; se Fig. 134.a-c.

<sup>62</sup> Denne type skalaer betegnes også *cykliske* skalaer samt *ikke fuldt transponerbare* skalaer.

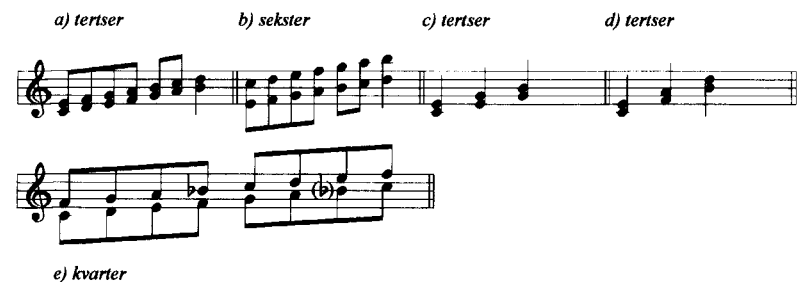
Fig. 134. De almindeligste former for overtoneforstærkning



### 1.2 Diatonisk parallelbevægelse

Ved diatonisk parallelbevægelse er intervallet mellem de to stemmer konstant (fx en tert), men intervallets endelige størrelse (fx stor eller lille tert) bestemmes af skalaen.

Fig. 135



### 1.3 Parallelbevægelse gennem skalafragment

Parallelbevægelse kan endvidere forløbe gennem et skalafragment. Ved et skalafragment forstås her en skala, der er delmængde af en diatonisk skala. Ved denne form for parallelbevægelse bliver intervallet mellem to stemmer ikke konstant, hvorimod der er det samme antal skalatoner (fra skalafragmentet) mellem tonerne i de to stemmer.

#### 1.3.1 Hexatone skalaer

Hexatone (dvs. sekstonige) skalaer udgøres oftest af et udsnit af en diatonisk skala, hvor det er en af de skalatoner, der danner kromatik med en nabotone, der er udeladt. De hexatone skalaer vil her blive benævnt ud fra den diatoniske skala, med angivelse af den udeladte skalatone – fx betyder ”dur (-7)” en durskala uden det syvende trin.

Ved parallelbevægelse i ”tertsen” hentydes ikke til intervallet mellem stemmerne, men til, at overstemmen ligger på den hexatone skalas tredje tone over understemmen (når understemmens tone medregnes, som normalt ved benævnelse af intervaller). Det ses, at de reelle intervaller bliver tertser, afvekslende med to kvarter.

Fig. 136



Fig. 137 a) Dur (-4)

b) Mol (-6)



### 1.3.2 Pentaton skala<sup>63</sup>

Strukturen af pentatone skaler kan forstås på forskellige måder:

1. Som en diatonisk skala, hvor begge skalatoner, der danner kromatik med en nabotone, er udeladt.
2. Som det skalamæssige resultat af at opstable fem kvinter (hvilket er det samme som at bygge kvartvis nedad fra en given tone)

Fig. 138



### 1.3.3 Hornkvinter

Hornkvintskalaen kan ligeledes forstås på forskellige måder:

1. Som det skalamæssige resultat af en treklang + kvintens overkvint (såvel dur som mol)
2. Som et fragment af en pentaton skala (første fire toner) (kun dur)

Fig. 139



Hornkvintskalaen findes også i en mol-variant – dvs. tertsen sænket (i Fig. 139 es i stedet for e).

### 1.4 Parallelbevægelse i symmetriske skalaer

Fig. 140. Heltoneskala i a) og b) - ottetoneskala i c) og d)



<sup>63</sup> En nærmere redegørelse for forhold og benævnelser vedrørende pentatone skalaer samt hornkvintskalaen, der nævnes i det følgende, må søges andet steds.

### 1.5 Parallelbevægelse i andre skalaer

Parallelbevægelse i ikke diatonisk baserede skalaer resulterer ofte i meget uregelmæssige intervalkombinationer, hvorfor skalaegen parallelbevægelse her sjældent anvendes – her ses oftere absolut parallelbevægelse, jf. afsn. 1.1. Absolut parallelbevægelse.

Fig. 141. F mol blueskala (a) med parallelføring – diatonisk (b) og absolut (c) – her rene kvarter.



## 2. Afsmitning af gennemgangstoner

Ved trinvis/skalamæssig melodik i en entydig harmonisk situation vil en given melodi veksle mellem akkordtoner og gennemgangstoner).

En 2. stemme med samme rytmik som melodien (fx vokalmusik med tekstlig deklamation) vil forholde intervallisk sig såvel til melodien som til akkorden. Relationen til melodien er intervallisk til melodien enkelte toner, relationen til akkorden er intervallisk til akkordens grundtone

Når en melodi veksler mellem akkordtoner og gennemgangstoner, kan 2.stemmen udformes uden eller med en satsmæssig *afsmi*ning<sup>64</sup>, som det ses i Fig. 132.

- Uden afsmi
ning negligeres gennemgangstonen, og 2. stemmen bliver en akkordtone.
- Med afsmi
ning følges 1. stemmens melodiføring i eksempelvis parallelle tertser, hvorved 2. stemmen ligeledes kommer til at berøre gennemgangstoner.

Fig. 142. 2-stemmige satsseksempler over C-dur akkord – melodi øverst



- a) drejebbevægelse uden og med afsmining.  
 b) gennemgangstoner uden og med afsmining.  
 c) drejetoner – både diatoniske og kromatiske - uden og med afsmining.  
 d) gennemgangstoner – med langt, kromatisk forslag - uden og med afsmining.

### 2.1 Afsmitning og frasering

Ved instrumentation og anden praktisk udformning af en melodisk passage med afvekslende akkordtoner og gennemgangstoner bliver det i mange situationer afgørende, hvilken frasering, der er valgt; det afgørende er her, at understemmen følger overstemmens frasering.

Som det fremgår af Fig. 142 medfører udformning af 2.stemme uden afsmining tonegentagelser. Tonegentagelser kan principielt ikke fraseres legato, og derfor bør 2.stemmen ved legato frasering udformes med mest mulig afsmining.

<sup>64</sup> Bemærknes hos Hamburger & Godske Nielsen: *Harmonilære* (1972), s.113 som *dobbelte* (hvv. *tredobbelte*) gennemgangstoner.

## 3. Den generelle udformning - retningslinier og eksempler

### 3.1 Tertser og sekster

Inden for dur-mol tonal musik er parallelbevægelse af tertser og sekster generelt meget udbredt, hvorimod parallelle kvarter er begrænset til bestemte stilarter, ofte med ud-spring i folkemusik. Se også Fig. 149.

#### 3.1.1 Oktavering af parallelstemme i sekster eller tertser

Den indbyrdes terts- eller sekstafstand i en parallelsats kan som hovedregel øges med en oktav, hvis der er behov for det, således at der bliver tale om hhv. indbyrdes decim- og tredcecimafstand. Dette kan blive aktuelt

- i forbindelse med instrumenter eller vokale stemmer, hvis registre ligger langt fra hinanden.
- af klanglige årsager – den større afstand mellem stemmerne giver en anden klanglig kvalitet.

#### 3.1.2 Overstemmer og understemmer.

En parallelstemme i sekster eller tertser fungerer normalt både som overstemme og som understemme.

#### 3.1.3 Parallelle tertser

Fig. 143. G. Åhlstad: Røde stugor



#### 3.1.4 Parallelle sekster

Fig. 144. G. Svenning: Kostervalsen



#### 3.1.5 Uønskede tertser/sekster.

I forbindelse med parallelføring af tertser og sekster på et akkordgrundlag gælder som hovedregel, at underterts/sekst til en akkordtone også skal udgøre en akkordtone. Dette resulterer i "tumbe-terts"-reglen:

Fig. bør omgås:

1. underterts til grundtone (=> 2.stemme på akkordens sekst) - Fig. 145 – note 1)
2. undersekst til kvint (=> 2.stemme på akkordens septim) - Fig. 146 note 1)
3. overterts til kvint (=> 2.stemme på akkordens septim)
4. oversekst til grundtone (=> 2.stemme på akkordens sekst)

Fig. 145. G. Svenning: Kostervalsen (a)



Fig. 146. G. Åhlstad: Röde stugor



1) 2) undersekst til septim er lig nonen (C7 er ikke lig C9)

Endvidere undgås:

- 5. overterts til septim (=> 2.stemme på akkordens none)
- 6. undersekst til septim (=> 2.stemme på akkordens none) - Fig. 146 note 2)

### 3.1.5.1 Undtagelser

Ved konsekvent, lineær bevægelse, fx længere skalagennemløb kan en "tumbeterts" accepteres - jf. Fig. 147.

Fig. 149 c+d uheldig, da frasen slutter med en "tumbeterts"

Fig. 147



### 3.2 Parallele kvarter

- se *Footprints* (s.161)
- *Blue Montreux* (s.162)

### 3.3 Pentatone skalaer

- se *Jive hot* (s.164)

### 3.4 Hexatone skalaer

- se Fig. 165 *With a little help from my friends* (The Beatles) - div. muligheder.

### 3.5 Hornkvinter

Fig. 148. C.M.Bellman: Fäll dine ögon



- se også Fig. 156

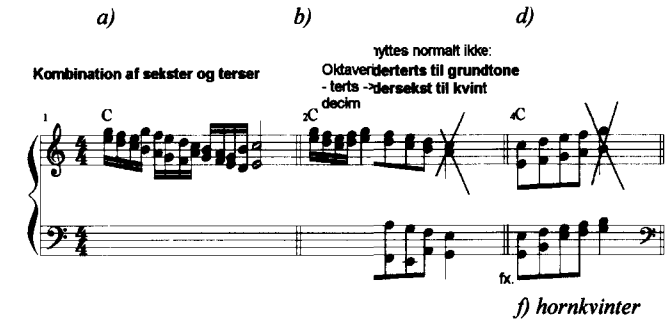
### 3.6 Blandede satstyper

I *blandet parallelbevægelse* har 2.stemmen konstant intervalafstand i det korte forløb, men intervalafstanden er forskellig de enkelte passager, fx tertser og sekster. Denne type anvendes af praktiske grunde

- for at formindske ambitus i en 2.stemme
- for at undgå underterts til grundtone o.lign.

### 3.6.1 Kombination af tertser og sek

Fig. 149



### 3.6.2 Blandet parallelbevægelse - ng

I Fig. 150 - Fig. 155 - en frase fra C. "Fjäriln Vingad" - ses forskellige former for behandling af gennemgangsc

Fig. 150. Parallele tertser hele vejen - ikke ude



Fig. 151. Melodi på grundtone udelukker underr i underkvar - tom klang.



Fig. 152. Parallelførte kvarter - ingen afsmitning - ikke god!



Fig. 153 Parallelføring – ingen afsmitning på forslagstone – resulterer i tom klange

1) 2) 3) 2) 3)

- 1) Afsmitning + parallelføring (diatonisk)
- 2) Brug af sekst for at mindske bevægelsen i 2.stemmen – endvidere undgås underterts til melodi på grundtone
- 3) Akkordtone– ingen afsmitning resulterer i tom klange: kvart, der opløses

Fig. 154 Parallelføring –afsmitning på forslagstone – resulterer i modbevægelse – godt bud!

1) 2) 1) 2)

- 1) Brug af sekst for at mindske bevægelsen i 2.stemmen, hvilket ville medføre en sløjfe (hvis 2.stemmen tager Bb)
- 2) Afsmitning i 2.stemme + parallelføring (diatonisk)

Fig. 155 Tritonus som forudhold – godt bud!

3) Tritonus som forudhold og indføres opløses ved modbevægelse i 2.stemme.

### 3.7 Brug af enklang

Fig. 156 C.M.Bellman: Fäll dine ögon

- jf. Fig. 148

### 3.8 Problemer i mol

Problemerne i mol har sit udspring i den harmoniske molskalens forstørrede sekund mellem det lille sjette og det store syvende trin. Det bør under alle omstændigheder undgås, at 2. stemmen bevæger sig i dette interval.

Problemstillingen træder tydeligt frem ved melodik på 3.- 4.- 5. trin i mol, som bl.a. indgår i den svenske folkemelodi "Kristallen den fina".

Harmoniseres vendingen med tonika forløber 2.stemmen gnidningsløst i underterts. Ønskes der imidlertid en harmonisering med en halvslutning, begynder problemerne. 5. trins tonen er dominantens grundtone må have sin undersekst tilsat.

Fig. 157 Understemme til 3.-4.-5. trin i D mol

Dm A A Am

Noter: 1) 2) 4) 3) 5) 6) 7)

- 1) Underterts til akkordtonerne er akkordtoner
- 2) Gennemgangstone med afsmitning/parallelførte, diatoniske tertser
- 3) Vendingen skal udgøre en halvslutning og slutter på dominanten; dette giver underseksten, da undertertsen her er udelukket
- 4) Forstørret sekund i understemmen – undgås!
- 5) Den forstørrede sekund er blevet udjævnet melodiføring i understemmen igennem melodisk molskala
- 6) Den forstørrede sekund er blevet udjævnet – melodiføring i understemmen igennem ren molskala, hvilket resulterer i, at dominanten fremtræder i sin molform.

Fig. 164 Thad Jones: Kids are Pretty People